

Janina Czapska, Ewa Radomska, Daria Wójcik ■

LEGITYMIZACJA POLICJI W POLSCE NA TLE EUROPEJSKICH BADAŃ EMPIRYCZNYCH

1. Rozumienie legitymizacji policji

Najbardziej ogólne ujęcie legitymizacji instytucji społecznej polega na przyjęciu, że legitymowany podmiot ma prawo do rządzenia, a rządzeni uznają to prawo¹. Legitymizacja może być rozumiana w sposób normatywny (obiektywny) lub empiryczny (subiektywny)². W znaczeniu normatywnym obejmuje wskazanie „obiektywnych” kryteriów, pozwalających ocenić, kiedy instytucja jest legitymowana, a zatem warunków, jakie muszą zostać spełnione, aby instytucja zasłużyła na ten przymiot. Mogą one dotyczyć w pierwszej kolejności podstaw powoływania i zasad funkcjonowania tej instytucji albo jej społecznego odbioru. Legitymizacja w znaczeniu empirycznym ma charakter deskryptywny, odnosi się do stanu świadomości (przekonań) obywateli, że określona instytucja jest legitymowana. Brakuje zgody w nauce i polityce, jakie wymagania muszą być spełnione, aby dochodziło do legitymizacji w którymkolwiek z tych rozumień, a prace na ten temat mogłyby wypełnić niejedną bibliotekę. Krytyczna ocena dotycząca stanu refleksji nad legitymizacją w ogóle odnosi się także do legitymizacji policji (*police legitimacy*), którą można analizować z perspektywy empirycznej i normatywnej. W dalszej części tego opracowania koncentrujemy uwagę na empirycznym rozumieniu legitymizacji policji.

Na podstawie analizy rozwoju literatury teoretycznej i badań empirycznych na temat policji można uznać, że współcześnie legitymizacja policji i przestrzeganie prawa (*compliance with the law*) stanowią dominujący problem badawczy w nauce

¹ D. Beetham, *The Legitimation of Power*, Macmillan, London 1991, Introduction.

² J. Jackson, B. Bradford, *Police Legitimacy: A Conceptual Review*, 29 września 2010, s. 1–2, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1684507 [dostęp: 12.04.2016].

o policji. W rozważaniach na temat legitymizacji, jej przyczyn oraz konsekwencji, ważne miejsce zajmuje bowiem wpływ legitymizacji na przestrzeganie prawa³.

W ciągu minionych 26 lat, licząc od pierwszego wydania pracy Toma R. Tylera *Why People Obey the Law* w 1990 r.⁴, powstało szereg ważnych prac na temat legitymizacji policji⁵. W 2013 r. Mike Hough, Jonathan Jackson i Ben Bradford pisali o ostatnich 20 latach jako okresie intensywnych badań nad tym zagadnieniem, przy czym uznali ten czas za ponowne odkrywanie problemów źródeł społecznego porządku opisywanych przez Émile'a Durkheima i Maxa Webera⁶. Współcześnie wskazuje się na nieuprawnione zdaniem wielu autorów połączenie konceptów legitymizacji z zaufaniem do policji i poczuciem zobowiązania do posłuszeństwa prawu⁷.

W literaturze na temat legitymizacji policji wyróżnia się dwa podejścia określające, w jaki sposób działania policji mogą skutecznie zredukować poziom przestępczości⁸: instrumentalne i procesowe. Oba dotyczą relacji obywatele–policja i opierają się na wzajemnej współpracy, wskazują jednak na odmienne przesłanki determinujące tę współpracę. W przypadku instrumentalnego podejścia (model społecznej kontroli) obywatele dokonują szacunku kosztów i korzyści wynikających ze współpracy z policją oraz zachowania zgodnego z prawem i skłonni są współpracować z nią jedynie wówczas, gdy korzyści przewyższają możliwe do poniesienia koszty⁹. Obywatele akceptują działania policji i deklarują chęć podjęcia współpracy z nią, jeśli w ich opinii policja rzeczywiście może zastosować sankcje wobec osób naruszających normy prawne (prawdopodobieństwo ukarania), skutecznie walczy z przestępczością i niepożądanymi zachowaniami (skuteczność policji) oraz traktuje wszystkich obywateli w taki sam sposób (sprawiedliwość dystrybucyjna)¹⁰.

Odmienne motywy przyjmują obywatele w procesowym modelu. Tutaj współpraca z policją wynika z wewnętrznego przekonania o legitymizacji policji. Sposób postrzegania tej legitymizacji kształtuje przestrzeganie zasad sprawiedliwości pro-

---

³ G. Andrighetto, R. Conte, *Cognitive Dynamics of Norm Compliance. From Norm Adoption to Flexible Automated Conformity*, „Artificial Intelligence and Law” 2012, nr 4(20), s. 359–381.

⁴ T.R. Tyler, *Why People Obey the Law*, Yale University Press, New Heaven–London, 1990.

⁵ Aktualny przegląd literatury na ten temat można znaleźć w artykule J. Jacksona, *On the Dual Motivational Force of Legitimate Authority*, w: B.H. Bornstein, A.J. Tomkins (red.), *Cooperation and Compliance with Authority: The Role of Institutional Trust. 62nd Nebraska Symposium on Motivation*, Springer, New York 2015, s. 145–166.

⁶ M. Hough, J. Jackson, B. Bradford, *Legitimacy, Trust and Compliance: An Empirical Test of Procedural Justice Theory Using the European Social Survey*, w: J. Tankebe, A. Liebling (red.), *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 327.

⁷ *Ibidem*.

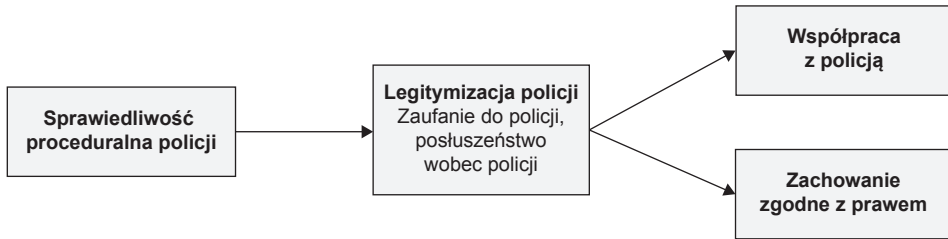
⁸ T.R. Tyler, *Why People...*, *op. cit.*, s. 4.

⁹ T.R. Tyler, S.J. Schulhofer, A. Huq, *Legitimacy and Deterrence Effects in Counter-terrorism Policing: A Study of Muslim Americans*, „Law and Society Review” 2010, nr 2(44), s. 365.

¹⁰ J. Sunshine, T.R. Tyler, *The Role of Procedural Justice and Legitimacy in Shaping Public Support for Policing*, „Law and Society Review” 2003, nr 3(37), s. 514.

ceduralnej przez policję¹¹ (dalej w skrócie „sprawiedliwość proceduralna w działaniach policji”), a poziom legitymizacji wpływa na chęć obywateli do współpracy z policją¹². Zaznacza się jednocześnie, że niesprawiedliwe traktowanie przez policję może doprowadzić do jej alienacji w społeczeństwie, a także buntu i braku chęci jakiegokolwiek kooperacji z policją¹³.

W przypadku podejścia procesowego najlepiej wsparty badaniami empirycznymi jest amerykański model T.R. Tylera (ryc. 1). Jego idea jest jasna: doświadczenie uczciwego i godziwego (proceduralnie sprawiedliwego) traktowania przez władzę taką jak policja zwiększa zaufanie do niej i gotowość do posłuszeństwa wobec wydawanych poleceń, a dzięki temu – do wzmocnienia skłonności do kooperacji z policją w przyszłości oraz przestrzegania norm prawnych rozumianych zarówno jako prawo definiowane abstrakcyjnie, jak też konkretna decyzja przedstawiciela władzy¹⁴. Jak bowiem wskazuje szereg badań, jeśli ludzie uznają legitymizację policji, to są bardziej skłonni do kooperacji z nią i przestrzegania prawa¹⁵.

Rycina 1. Procesowy model legitymizacji policji w ujęciu T.R. Tylera

Źródło: opracowanie własne na podstawie T.R. Tyler, *Psychology and the Design of Legal Institutions*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2007.

Tyler w swoim modelu definiuje legitymizację jako „psychologiczną właściwość władzy, instytucji lub społecznego porozumienia, prowadzącego tych, którzy wchodzi z tą instytucją w kontakt, do przekonania, że to jest właściwe, odpowiednie i sprawiedliwe”. Owo przekonanie nie wynika jednak ani ze strachu przed sankcją, ani z osobistych norm moralnych (*personal morality*), ale z przeświadczenia o nadaniu policji prawa do określania właściwego zachowania. Jak zauważają Jackson i Bradford, „takie przyzwoleństwo (*authorization of authorities*) eliminuje potrzebę aktywowania własnych moralnych zasad. Jesteśmy posłuszni władzy, ponieważ na-

¹¹ T.R. Tyler, *Psychology and the Design of Legal Institutions*, Wolf Legal Publishers, Nijmegen 2007, s. 21–43.

¹² J. Sunshine, T.R. Tyler, *The Role...*, *op. cit.*, s. 514.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ J. Jackson, B. Bradford, *Police Legitimacy...*, *op. cit.*, s. 6.

¹⁵ Zob. np. J. Sunshine, T.R. Tyler, *The Role...*, *op. cit.*, s. 513–548.

leży to zrobić¹⁶. Legitymizacja policji stanowi zatem warunek przestrzegania prawa na podstawie wewnętrznych motywów jego adresata, ale ta wewnętrzna motywacja nie polega na internalizacji normy¹⁷.

Regulacja odwołująca się do wewnętrznych motywów jest bardziej skuteczna aniżeli społeczna kontrola opierająca się na przymusie. Policja może polegać na wewnętrznej motywacji obywateli, zamiast ryzykować ponoszenie kosztów i potencjalne wyobcowanie ze społeczeństwa w konsekwencji stosowania przymusu. Te wewnętrzne motywy mogą znacznie zyskiwać na sile, jeśli będzie im towarzyszyć legitymizacja systemu wymiaru sprawiedliwości i prawa. Przestrzeganie prawa z powodu stosowanego przez państwo przymusu (*coercive compliance with the law*) zostanie przynajmniej częściowo wyparte przez przestrzeganie norm prawnych wynikające z uznania policji za podmiot, który posiada uprawnienie do egzekwowania postępowania zgodnego z prawem (*normative compliance with the law*).

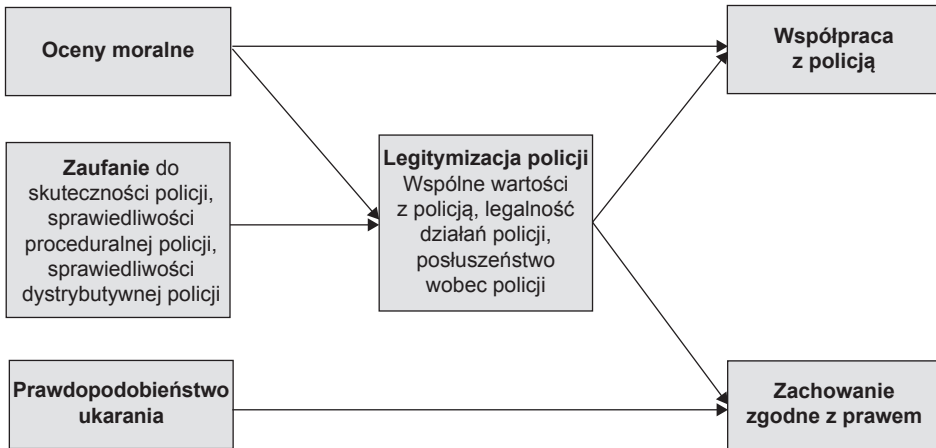
Po okresie dominacji w nauce o policji koncepcji legitymizacji związanej silnie ze sprawiedliwością proceduralną obserwujemy próby jej rewizji bądź uzupełnienia. Odmienną od definicji Tylera definicję legitymizacji policji proponują brytyjscy badacze Jackson i Bradford (ryc. 2). Opierając się na założeniach Davida Beethama i pracach Justice'a Tankebe, formułują deskryptywną (empiryczną) koncepcję legitymizacji policji, składającą się z trzech elementów¹⁸: zobowiązania do posłuszeństwa policji (*felt obligation to obey the police*), podzielenia wspólnych wartości (*moral alignment with the police*) oraz legalności działań policji (*perceived lawfulness of the police*). Przyjęcie takich założeń oznacza, że policja jest legitymizowana w społeczeństwie, jeśli obywatele czują się zobowiązani do zachowania zgodnie z jej poleceniami niezależnie od okoliczności i motywów działania policji; uważają, że policja wyznaje te same wartości, co oni, a ponadto postępuje zgodnie z prawem.

Uwzględniając elementy legitymizacji w rozumieniu Jacksona i Bradforda, wyróżnić można generalny i konkretny poziom legitymizacji. Oba odzwierciedlają rozróżnienie legitymizacji policji jako instytucji (stanowiącej wartość) oraz organizacji (codzienne działanie). Generalny poziom przejawia się akceptacją działających uczciwie instytucji oraz może stanowić podstawę głębokiego, trwałego związku między jednostkami a społecznymi i politycznymi strukturami. Konkretny poziom legitymizacji funkcjonuje w codziennych relacjach i interakcjach z policjantami. Tę dwoistość stosunku do policji zaobserwować można na przykładzie współczesnych relacji obywatele–policja w Anglii i Walii. O ile generalne nastawienie wydaje się stabilne i pozytywne (policja jest identyfikowana z narodem, tożsamością i społecz-

¹⁶ J. Jackson, B. Bradford, *Police Legitimacy...*, *op. cit.*, s. 1–2.

¹⁷ Zob. rozumienie internalizacji w odróżnieniu od legitymizacji w: J. Czapska, *Na czym polega internalizacja normy?*, w: M. Dudek, M. Stępień (red.), *Aksjologiczny wymiar prawa*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2015, s. 147–161 i powoływana w tekście literatura.

¹⁸ J. Jackson, B. Bradford, *Police Legitimacy...*, *op. cit.*, s. 3.

Rycina 2. Procesowy model legitymizacji policji w ujęciu J. Jacksona i B. Bradforda

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Hough, J. Jackson, B. Bradford, *Legitimacy, Trust and Compliance: An Empirical Test of Procedural Justice Theory Using the European Social Survey*, w: J. Tankebe, A. Liebling (red.), *Legitimacy and Criminal Justice. An International Exploration*, Oxford University Press, Oxford 2013.

nym porządkiem), o tyle w przypadku konkretnego poziomu legitymizacji policja jest znacznie silniej kontestowana w społeczeństwie.

Badania nad legitymizacją policji, prezentowane w niniejszym opracowaniu, dają sposobność przetestowania obu przywołanych koncepcji legitymizacji: Tylera, gdy zaufanie do policji stanowi element legitymizacji, oraz Jacksona i Bradforda, gdy zaufanie do policji traktowane jest jako odrębny społeczny fenomen, choć połączony z legitymizacją wieloma zależnościami.

2. Legitymizacja policji w Europie

Empiryczna weryfikacja procesowego modelu legitymizacji policji w Europie została przeprowadzona w ramach V edycji Europejskiego Sondażu Społecznego (*European Social Survey*, ESS)¹⁹. Badania zrealizowano w latach 2010–2011 w 28 krajach przy użyciu techniki wywiadu wspomaganego telefonicznie (*Computer Assisted Telephone Interview*, CATI). Otrzymano wyniki z 26 państw. Objęły one opinie 52 014 dorosłych respondentów. Spośród państw uczestniczących w badaniach wyodrębniono kraje skandynawskie (określone jako państwa społecznej demokracji), neoliberalne, konserwatywne, Europy Południowej oraz postkomunistyczne. Do

¹⁹ M. Hough, J. Jackson, B. Bradford, *Legitimacy, Trust...*, *op. cit.*, s. 226–252.

tej ostatniej kategorii zaliczono: Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Polskę, Rosję, Słowację, Słowenię, Ukrainę i Węgry.

Testując hipotezy dotyczące legitymizacji policji ujmowanej w sposób trójelementowy (posłuszeństwo wobec policji, wspólne wartości z policją, legalność działań policji), założono, że na jej poziom mogą wpływać w szczególności: zaufanie do sprawiedliwości proceduralnej w działaniach policji, zaufanie do sprawiedliwości dystrybutywnej oraz skuteczność działań policji. Choć w analizie statystycznej wyników uwzględniono relacje między poszczególnymi elementami legitymizacji a czynnikami wywierającymi na nią wpływ, to zabrakło informacji, czy zweryfikowano przyjęty sposób definiowania legitymizacji, tj. czy sprawdził się on jako spójny wewnętrznie konstrukt empiryczny. Niezależnie od tego uzyskano niezwykle interesujące rezultaty. W szczególności okazało się, że – zgodnie z wynikami dotychczasowych badań inspirowanych koncepcją Tylera – najsilniejszy wpływ na każdy komponent legitymizacji wywiera sprawiedliwość proceduralna²⁰.

Zaufanie do skuteczności policji mierzono w tych badaniach za pomocą pytania, jak szybko przybędzie policja, gdy w okolicy domu respondenta dokonano przestępstwa z użyciem przemocy lub włamania. Odpowiedzi udzielano na 11-stopniowej skali, w której 1 oznaczało „wolno”, 11 zaś – „szybko”. Średnie wyniki wahały się od 6,5 punktu w Szwajcarii do 4,2 punktu na Ukrainie. Mimo że najniższy wynik został osiągnięty na Ukrainie, to kraje postkomunistyczne nie różniły się znacznie od pozostałych, a wyobrażenia o szczególnej skuteczności policji w krajach skandynawskich czy północnej Europie nie zostały potwierdzone²¹.

Poziom zaufania do sprawiedliwości proceduralnej badany był za pomocą pytania o to, jak często policja traktuje obywateli sprawiedliwie (*fairly*). Proszono o sformułowanie opinii na podstawie własnych doświadczeń lub tego, co respondent słyszał. Badani mogli wybrać jedną z pięciu możliwości odpowiedzi od „bardzo często” do „wcale”. Bardzo krytyczne opinie o sposobie traktowania obywateli przez policję wyrażali obywatele Ukrainy i Rosji. W przypadku odpowiedzi na to pytanie zaobserwować można było wyraźne różnice między respondentami z krajów „postkomunistycznych” w stosunku do obywateli z pozostałej części Europy, a rezultaty w krajach skandynawskich były na tym tle szczególnie korzystne dla policji²².

Opinie na temat dystrybutywnej sprawiedliwości w działaniach policji badano za pomocą pytania, czy policja traktuje ofiary zawiadamiające o przestępstwie w zależności od ich zamożności, czy też wszystkich traktuje tak samo. Jeśli wziąć pod uwagę odpowiedź, że policja gorzej traktuje biedne ofiary przestępstw, to najwięcej twierdzących opinii wyrazili mieszkańcy Ukrainy, Grecji, Rosji, Słowacji i Izraela. W tym przypadku wpływ typu kraju na postrzegany przez badanych poziom spr-

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, s. 335–337.

²² Szczegółowo *ibidem*, s. 336–337.

wiedliwości policji był mniej wyraźny, choć mieszkańcy krajów postkomunistycznych i Europy Południowej mieli bardziej negatywne opinie niż pozostali²³.

Analizie poddano także elementy, które posłużyły do zdefiniowania legitymizacji policji²⁴. Poczucie zobowiązania do posłuszeństwa policji nawet wtedy, gdy nie akceptuje się albo nie rozumie motywów jej działania, respondenci określali na 11-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „wcale [nie czuję się zobowiązany]”, a 11 – „w pełni [czuję się zobowiązany]”. Najwyższe wyniki osiągnięto w Danii, Finlandii, Szwecji i na Cyprze, najniższe zaś w Rosji, na Ukrainie i w Słowenii. Autorzy nie wskazywali jednakże na związek odpowiedzi z typem kraju. Drugi komponent legitymizacji, czyli postrzeganą legalność działania policji, badano, zadając pytanie o opinie na temat częstotliwości brania łapówek przez policjantów. Respondenci odpowiadali na 11-stopniowej skali, gdzie 0 oznaczało „nigdy [policjanci nie biorą łapówek]”, a 10 – „zawsze [policjanci biorą łapówki]”. Duńczycy, Finowie, Norwedzy i Szwedzi najrzadziej przyznawali, że policja bierze łapówki, a Ukraińcy, Rosjanie, Bułgarzy i Słowacy – najczęściej. W tym przypadku znowu zaznaczyło się wyraźne różnicowanie odpowiedzi w zależności od typu kraju. Najlepsze świadectwo wystawili policji mieszkańcy krajów skandynawskich, a najgorsze – krajów postkomunistycznych oraz Europy Południowej. Ostatni komponent legitymizacji, podzielanie z policją wspólnych wartości, badano, prosząc o ustosunkowanie się na 5-stopniowej skali do twierdzenia, że policja generalnie ma takie samo poczucie dobra i zła, jak respondent (od „całkowicie się zgadzam” do „całkowicie się nie zgadzam”). Najwyższe wyniki odnotowano w Danii, we Francji, w Szwecji i Norwegii, a najniższe w Estonii, na Cyprze, w Polsce i Rosji. Prawidłowości występujące w poszczególnych typach krajów ujawnione w tym przypadku były zbieżne z tendencjami w odpowiedzi na pytanie o moralne zobowiązanie do posłuszeństwa policji. Mieszkańcy północnej i zachodniej Europy ogólnie czuli się bardziej moralnie związani z policją aniżeli mieszkańcy krajów postkomunistycznych²⁵.

Na wyniki uzyskane w badaniach można także spojrzeć z perspektywy miejsca Polski wśród innych krajów „postkomunistycznych”. Na 10 państw w tej kategorii Polacy w odpowiedzi na poszczególne pytania plasowali się na następujących pozycjach: IV w przypadku pytania o szybkość przybycia policji na miejsce zdarzenia (zaufanie do skuteczności policji) – jeszcze wolniej przybywa policja na miejsce przestępstwa w opinii respondentów z Ukrainy, Rosji i Bułgarii; VII w odniesieniu do zaufania do sprawiedliwości proceduralnej w działaniach policji – gorzej było tylko w Rosji, Słowenii i na Ukrainie; VI w odniesieniu do sprawiedliwości dystrybucyjnej – gorzej oceniali swoją policję pod tym względem Bułgarzy, Słowacy, Rosjanie i Ukraińcy; VIII w przypadku zobowiązania do posłuszeństwa policji – bardziej pozytywnie wypowiadali się tylko Czesi i Węgrzy; III w przypadku postrzeganej legalności policji – lepiej oceniali swoją policję pod tym względem

²³ *Ibidem*, s. 338–339.

²⁴ *Ibidem*, s. 339–341.

²⁵ *Ibidem*, s. 338–339.

tylko Estońcy i Słowacy; II w przypadku dzielenia wspólnych wartości – najrzadziej obywateli i policję charakteryzuje takie samo poczucie dobra i zła jedynie w opinii respondentów z Estonii, a najczęściej takie opinie formułowali mieszkańcy Węgier i Ukrainy.

Nie zaskakuje, że w przypadku tej ostatniej zmiennej opinia o polskiej policji jest wyjątkowo krytyczna. Niekwestionowanym sukcesem w procesie kształtowania opinii Polaków o policji po transformacji stało się utrwalanie w społecznej świadomości przekonania, że policja odgrywa rolę usługodawcy (służebną) wobec społeczeństwa, a nie jest „władzą”, jak traktowano wcześniej milicję. W dyskursie publicznym na temat policji dominują współcześnie pragmatyczne argumenty. Argumentacja aksjologiczna odnosi się głównie do podkreślania ważnych wartości społecznych, jakie policja chroni poprzez swoje działanie. Wydaje się, że postrzeganie wspólnoty aksjologicznej policji i społeczeństwa ponad odwołaniem do celu funkcjonowania policji stanowi wyższy, a przez to trudniejszy do osiągnięcia poziom społecznej refleksji nad policją.

Z badań ESS wynika, że poglądy badanych na temat czynników wpływających na legitymizację policji i poziom samej legitymizacji nie układają się w Europie według jednolitego wzorca, choć policje „postkomunistycznych” krajów są prawie pod każdym względem bardziej krytycznie oceniane niż w pozostałej części Europy. W kilku przypadkach przekonania obywateli tych krajów były zbieżne z opiniami mieszkańców Europy Południowej. Poza tym odpowiedzi na poszczególne pytania w kategorii państw z byłego bloku socjalistycznego wykazywały różny stopień podobieństwa, osiągając największe zróżnicowanie w kwestii sprawiedliwości proceduralnej w działaniach policji. Na wyniki uzyskiwane przez całą grupę krajów postkomunistycznych niejednokrotnie wpływały zapewne bardzo krytyczne opinie obywateli Ukrainy i Rosji. Niestety, bez analizy szczegółowych danych trudno to przypuszczenie sprawdzić.

Pierwsze i jedyne, jak dotychczas, badania nad legitymizacją policji w Europie Środkowo-Wschodniej weryfikujące procesowy model przeprowadzono w ramach projektu *Legitimacy Policing and Criminal Justice in Central-Eastern Europe*²⁶. Badania zrealizowano wiosną 2013 r. wśród 1368 studentów prawa pochodzących z ośmiu państw Europy Środkowo-Wschodniej (Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Macedonii, Serbii, Słowenii, Polski, Rosji i Rumunii), przy użyciu ankiety *online* uprzednio tłumaczonej z języka angielskiego na ojczyste języki poszczególnych państw. Badania miały charakter eksploracyjny i służyły ustaleniu, jak studenci prawa z Europy Środkowo-Wschodniej postrzegają legitymizację policji i inne związane z nią zmienne, w szczególności²⁷: sprawiedliwość proceduralną, współpracę

²⁶ Projekt realizowany w ramach grantu *Legitimacy and Legality of Policing, Criminal Justice and Execution of Penal Sanctions* (nr J5-5548) pod kierownictwem Gorazda Meško z Wydziału Bezpieczeństwa i Wymiaru Sprawiedliwości Uniwersytetu w Mariborze (Słowenia).

²⁷ W sprawie tworzenia poszczególnych zmiennych i szczegółowych informacji na temat wyników badań zob. G. Meško, K. Eman, *Legitimacy of Policing in Eastern Europe: Results from a Cross-Na-*

z policją, przestrzeganie prawa, skuteczność policji, sprawiedliwość dystrybucyjną, prawdopodobieństwo ukarania, oceny moralne, cynizm prawny²⁸. Legitymizację policji definiowano w tych badaniach jako dwuelementową zmienną składającą się z zaufania do policji i posłuszeństwa wobec niej.

Okazało się, że polscy studenci znaleźli się wśród studentów z państw Europy Środkowo-Wschodniej charakteryzujących się pozytywnym stosunkiem do policji, co było widoczne nie tylko w ocenie elementów tworzących procesowy model (legitymizacja, sprawiedliwość proceduralna, współpraca z policją), ale również w odniesieniu do innych czynników związanych z legitymizacją policji. Legitymizacja policji w sposób najbardziej pozytywny była postrzegana właśnie przez polskich studentów prawa, a najmniej pozytywnie przez studentów pochodzących z Rosji i Serbii. Polscy studenci deklarowali także niemal najwyższe zaufanie do policji (zaraz po studentach ze Słowenii), natomiast najniższy poziom zaufania do policji odnotowano wśród studentów rosyjskich. Sprawiedliwość proceduralna w działaniach policji najlepiej była oceniana przez studentów serbskich, a w dalszej kolejności także słoweńskich i polskich, najgorzej zaś przez rosyjskich. Wśród wszystkich państw najmniejszą chęć współpracy z policją deklarowali polscy i rosyjscy studenci prawa, największą zaś – Chorwaci, a w dalszej kolejności także Słowacy i Serbowie. Cynizm prawny osiągnął najwyższy poziom wśród studentów pochodzących z Polski, a najniższy wśród Słowaków. Skuteczność policji była w Polsce oceniana relatywnie wysoko, choć lepiej od Polaków postrzegali ją studenci słoweńscy i rumuńscy.

Podobnie jak w ESS, niemal we wszystkich państwach Europy Środkowo-Wschodniej uczestniczących w badaniach najsilniejszy wpływ na postrzeganą legitymizację policji i jej komponenty wywierała sprawiedliwość proceduralna. W Słowenii i Rosji na legitymizację najbardziej oddziaływały opinie o skuteczności policji, natomiast w Serbii, Bośni i Hercegowinie, Chorwacji, Polsce i Rosji – oceny sprawiedliwości proceduralnej i skuteczności policji. Zaufanie do policji we wszystkich państwach uczestniczących w badaniach w największym stopniu deter-

---

tional Law Student Survey, w: G. Meško, J. Tankebe (red.), *Trust and Legitimacy in Criminal Justice: An International Perspective*, Springer, New York 2015, s. 231–261; G. Meško, J. Šifrer, *Law Students' Perception of Police Legitimacy, Trust in the Police and Legal Cynicism in Countries of Central Eastern Europe*, 13 września 2013, <https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/04-law-students.pdf> [dostęp: 12.04.2016].

²⁸ Cynizm prawny definiowany jest w literaturze jako brak postrzegania norm prawnych oraz moralnych jako wiążących w codziennym życiu człowieka. W przywoływanych badaniach zmienna ta mierzona była za pomocą następujących stwierdzeń składających się na skonstruowaną przez R.J. Simpsona i D.F. Bartuscha skalę: „Przepisy prawa są to po to, by je łamać”, „Można robić wszystko, co się tylko chce, tak długo, jak długo nie wyrządza się krzywdy drugiemu człowiekowi”, „Nie ma dobrych i złych metod zarabiania pieniędzy, są tylko łatwe i trudne”, „Obecnie ludzie żyją problemami dnia codziennego, pozostawiając przyszłość samej sobie”, „Ludzie nie powinni się wtrącać w konflikty między przyjaciółmi lub członkami rodziny”. Zob. R.J. Sampson, D.J. Bartusch, *Legal Cynicism and (Subcultural?) Tolerance of Deviance: The Neighbourhood Context of Racial Differences*, „Law and Society Review” 1998, nr 4(32), s. 777–804.

minowała sprawiedliwość proceduralna, a w Polsce dodatkowo, choć w mniejszym stopniu, sprawiedliwość dystrybucyjna i skuteczność policji. Cynizm prawny był najmocniej determinowany przez gotowość do współpracy z policją w przypadku studentów z Polski i Rosji, w Bośni i Hercegowinie obok współpracy z policją wpływały na niego także oceny skuteczności policji, a w Słowenii prawdopodobieństwo ukarania za czyn zabroniony i oba komponenty legitymizacji policji.

W badaniach diagnozowano również wpływ indywidualnych cech respondentów na stosunek do policji. Studenci, którzy w przeszłości mieli kontakt z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości w różnych rolach procesowych, odnosili się bardziej negatywnie do sprawiedliwości dystrybucyjnej i skuteczności policji niż ci, którzy takich doświadczeń nie mieli. Ponadto, jeśli studenci oceniali pozytywnie pracę przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, to także bardziej pozytywnie odnosili się do doświadczeń z nimi. W tym zakresie wyniki są zgodne z omawianymi rezultatami badań ESS.

3. Polskie badania nad legitymizacją policji

3.1. Metodologia badań

Polskie badania przeprowadzono w Katedrze Socjologii Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego²⁹ od kwietnia do maja 2013 r. w ramach wspomnianego wyżej projektu *Legitimacy Policing and Criminal Justice in Central-Eastern Europe*. Dobór próby odbywał się dwuetapowo. Do odpowiednich władz wybranych uczelni wyższych w Polsce skierowano listy z informacją o projekcie badawczym i prośbą o zgodę na przeprowadzenie ankiety wśród studentów prawa. Uczelnie, które odpowiedziały na zaproszenie, poproszono o przesłanie studentom wiadomości *e-mail* z informacją o badaniach i linkiem do elektronicznej ankiety.

3.1.1. Próba

Próba objęła 374 studentów prawa (w tym 62% kobiet) z dziewięciu ośrodków akademickich w Polsce, w wieku 18–30 lat, studiujących głównie na I roku. Ponieważ zamierzano sprawdzić wpływ posiadanych przez badanych doświadczeń z wymiarem sprawiedliwości na ich stosunek do policji, zapytano ich o doświadczenia wiktymizacyjne i kontakty z instytucjami egzekwującymi prawo.

Bezpośrednie doświadczenia wiktymizacyjne deklarowało 122 studentów. Dla zdecydowanej większości wiktymizacja miała charakter jednorazowego zdarzenia (74%), jednak byli tacy, którzy doświadczyli jej w swoim życiu dwukrotnie (16%), a czasem nawet trzy- lub czterokrotnie (10%). Najczęściej doświadczano

²⁹ Badania realizowano w trzyosobowym zespole, który tworzyły: dr hab. Janina Czapska, prof. UJ (kierownik polskich badań), mgr Ewa Radomska, mgr Daria Wójcik.

przestępstw przeciwko mieniu, takich jak: kradzież (51%), kradzież z włamaniem (23%) i oszustwo (11%). Nieznacznie rzadziej studenci byli ofiarami przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu: pobicia (21%) i rozboju (11%). Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, takie jak zgwałcenie lub zmuszanie do innych czynności seksualnych, zdarzały się bardzo rzadko (4%)³⁰. Przeżyta wiktyimizację respondenci opisywali najczęściej jako złe doświadczenie, którego skutków już nie odczuwają (35%) lub które nie było na tyle poważne, aby nie mogli sobie z nim poradzić (32%). Dla niektórych studentów wiktyimizacja stanowiła doświadczenie, które nie wywarło na nich żadnego wpływu (20%) lub wprost przeciwnie, stanowiła doświadczenie, z powodu którego nadal cierpią, a konsekwencje wiktyimizacji wciąż są dla nich odczuwalne (14%).

Doświadczenia z policją i wymiarem sprawiedliwości deklarowano niemal dwukrotnie częściej niż doświadczenia wiktyimizacyjne (226 studentów). Najczęściej studenci wchodzili w kontakt z wymienionymi instytucjami jako sprawcy wykroczenia (55%) lub ofiary przestępstwa (42%). Nieznacznie rzadziej występowali w charakterze świadka naocznego (32%), świadka ze słyszenia (35%) lub osoby, która złożyła zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (32%). Najrzadziej badani występowali jako podejrzani lub oskarżeni o popełnienie przestępstwa (5%)³¹. Studenci, którzy mieli do czynienia z policją lub organami wymiaru sprawiedliwości, najczęściej oceniali je pozytywnie, wskazując jednocześnie, że podejście ich przedstawicieli do sprawy było bardzo profesjonalne (22%) lub w dużej mierze profesjonalne (39%). Spory odsetek respondentów wyrażał niezadowolenie ze sposobu traktowania, stwierdzając, że zachowanie przedstawicieli powyższych organów było raczej nieprofesjonalne (12%) lub nieprofesjonalne i nieuprzejme (18%), niektórzy wskazywali nawet, że próbowano ich bezpodstawnie oskarżyć (3%).

3.1.2. Metody analizy

W badaniach zastosowano trzy metody analizy zgromadzonych danych. W pierwszej kolejności przeprowadzono analizę czynnikową, która służyła skonstruowaniu zmiennych (czynników) na podstawie odpowiedzi respondentów na pytania i twierdzenia zawarte w kwestionariuszu ankiety. Dla stworzonych zmiennych obliczono następnie statystyki opisowe (średnie, odchylenia standardowe, minimum, maksimum) i współczynniki alfa Cronbacha określające ich rzetelność³² (tab. 1 i 2). W dalszej kolejności sporządzono macierze korelacji Pearsona określające poziom zależności między poszczególnymi zmiennymi (tab. 3) oraz przeprowadzono ana-

³⁰ Procenty nie sumują się do 100 ze względu na możliwość wyboru więcej niż jednego rodzaju doświadczonego przestępstwa.

³¹ Procenty nie sumują się do 100 ze względu na możliwość wyboru przez badanych więcej niż jednej roli procesowej.

³² Współczynnik stanowi miarę homogeniczności skali i przybiera wartości od 0 do 1.

lizę regresji liniowej, aby ustalić przyczynowo-skutkowe zależności pomiędzy określonymi zmiennymi (ryc. 3 i 4, tab. 3–10).

3.1.3. Zmienne

W prezentowanych badaniach uwzględniono trzy z czterech podstawowych składowych procesowego modelu: legitymizację policji, sprawiedliwość proceduralną policji i współpracę z policją. Do analizy legitymizacji policji wykorzystano obie opisane dotychczas jej koncepcje:

- dwuelementową koncepcję T.R. Tylera, na którą składały się³³: zaufanie do policji („Funkcjonariusze Policji w mojej okolicy są godni zaufania”, „Jestem dumny z Policji w mojej społeczności lokalnej”) i subiektywne zobowiązanie do posłuszeństwa wobec policji („Należy respektować decyzje policjanta, nawet jeśli człowiek się z nimi nie zgadza”, „Należy respektować decyzje Policji nawet wówczas, gdy uważa się je za błędne”);
- trójelementową koncepcję J. Jacksona i B. Bradforda składającą się z³⁴: wartości wspólnie dzielonych z policją („Wartości wyznawane przez funkcjonariuszy Policji w mojej społeczności lokalnej są bardzo podobne do moich”, „Policja działa zgodnie z wartościami moralnymi, które wyznaję”), legalności działań policji („Policja zawsze przestrzega prawa”, „Policja w kontaktach z ludźmi zawsze zachowuje się zgodnie z prawem”) i posłuszeństwa wobec poleceń policji („Należy respektować decyzje policjanta, nawet jeśli człowiek się z nimi nie zgadza”, „Należy respektować decyzje Policji nawet wówczas, gdy uważa się je za błędne”).

Na wszystkie twierdzenia tworzące legitymizację policji w obu jej rozumieniach odpowiedzi udzielano, korzystając ze skali od 1 („zdecydowanie się nie zgadzam”) do 4 („zdecydowanie się zgadzam”). Współczynniki alfa Cronbacha dla obu definicji legitymizacji były relatywnie wysokie, choć wyższą wartość osiągnęła skala składająca się z mniejszej liczby elementów – dla dwuelementowej legitymizacji wyniosła ona 0,768, a dla trójelementowej 0,648.

Drugi element procesowego modelu, tj. sprawiedliwość proceduralną w działaniach policji, tworzyły dwa komponenty³⁵: jakość traktowania obywateli („Policja traktuje obywateli z szacunkiem”, „Policja jest uprzejma w kontaktach z obywatelami”, „Policja respektuje prawa obywateli”, „Policja jest gotowa poświęcić czas na wysłuchanie obywateli”) i jakość podejmowanych decyzji („Policja podejmuje działania, które pozwalają rozwiązywać problemy w sposób sprawiedliwy”, „Można ufać, że Policja podejmuje decyzje korzystne dla mojej społeczności lokalnej”, „Policja wprowadza w życie podjęte decyzje i wypełnia dane obietnice”, „Policja podejmuje decyzje, opierając się na faktach”, „Policja wyjaśnia swoje decyzje lu-

³³ T.R. Tyler, *Psychological Perspectives...*, op. cit., s. 375–400.

³⁴ J. Jackson, B. Bradford, *Police Legitimacy...*, op. cit., s. 1–9.

³⁵ T.R. Tyler, S. Blader, *Cooperation in Groups: Procedural Justice, Social Identity, and Behavioural Engagement*, Psychology Press, Philadelphia 2000, *passim*.

Tabela 1. Zmienne ujęte w analizie

Czynniki według wartości α	α	N	R	M	SD	Teoria		Empiria	
						min	max	min	max
Sprawiedliwość proceduralna ^a	0,919	365	0,557	21,55	5,035	9	36	9	35
Wspólne wartości z policją ^a	0,858	370	0,752	4,44	1,396	2	8	2	8
Zaufanie do policji ^a	0,831	367	0,714	4,83	1,456	2	8	2	8
Legalność działań policji ^a	0,825	374	0,703	3,77	1,246	2	8	2	8
Skuteczność policji ^a	0,802	363	0,507	9,32	2,319	4	16	4	16
Współpraca z policją ^b	0,798	372	0,450	15,79	3,116	5	20	5	20
Posłuszeństwo wobec policji ^a	0,798	371	0,665	4,85	1,390	2	8	2	8
Sprawiedliwość dystrybucyjna ^a	0,773	370	0,465	9,42	2,344	4	16	4	16
Legitymizacja (2) ^a	0,768	366	0,453	9,67	2,374	4	16	4	16
Prawdopodobieństwo ukarania ^b	0,660	369	0,246	14,80	3,044	6	24	6	24
Legitymizacja (3) ^a	0,648	367	0,242	13,04	0,121	6	24	6	21
Cynizm prawny ^a	0,551	370	0,245	7,88	2,104	4	16	4	15
Oceny moralne ^c	0,527	370	0,171	15,26	1,714	6	24	6	18

^a 1 – Zdecydowanie się nie zgadzam, 2 – Nie zgadzam się, 3 – Zgadzam się, 4 – Zdecydowanie się zgadzam; ^b 1 – Bardzo nieprawdopodobne, 2 – Nieprawdopodobne, 3 – Prawdopodobne, 4 – Bardzo prawdopodobne; ^c 1 – Dopuszczalne, 2 – W pewnym stopniu dopuszczalne, 3 – Niedopuszczalne; N – liczebność, M – średnia, SD – odchylenie standardowe, α – współczynnik alfa Cronbacha, R – średnia korelacja międzypozycyjna, Teoria – minimalne i maksymalne wartości, jakie można było uzyskać na skali, Empiria – rzeczywiste wartości minimalne i maksymalne uzyskane przez badanych na skali.

dziom, których one dotyczą”). Odpowiedzi udzielano na 4-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam”, a 4 – „zdecydowanie się zgadzam”. Współczynnik alfa Cronbacha wyniósł 0,919, co oznacza, że poszczególne elementy składające się na zmienną „sprawiedliwość proceduralna” okazały się być ze sobą bardzo spójne. Warto podkreślić, że w badaniach społecznych dość rzadko współczynnik alfa Cronbacha uzyskuje tak wysoką wartość.

Trzeci czynnik stanowiła współpraca z policją. Do opracowania skali współpracy z policją wykorzystano pytanie dotyczące gotowości zgłoszenia się na policję z własnej woli w celu złożenia zeznań w charakterze świadka w ogóle („Jakie jest prawdopodobieństwo, że sam zgłosiłbyś się w celu złożenia zeznań w sprawie przestępstwa, którego byłeś świadkiem?”) i w trzech konkretnych sytuacjach: kradzieży portfela („Wyobraź sobie, że jesteś świadkiem kradzieży portfela w miejscu publicz-

nym. Jakie jest prawdopodobieństwo, że zadzwonisz na Policję?” „Dowiadujesz się, że Policja szuka świadków kradzieży portfela. Jakie jest prawdopodobieństwo, że skontaktujesz się z Policją, zakładając, że widziałeś złodzieja?”), korupcja urzędnika państwowego („Wyobraź sobie, że posiadasz dowody w sprawie przekupienia urzędnika. Jakie jest prawdopodobieństwo, że zawiadomisz o tym Policję?”) oraz włamanie do domu lub auta („Jakie jest prawdopodobieństwo, że zadzwoniłbyś na Policję, widząc, że ktoś włamuje się do cudzego domu lub samochodu?”). Odpowiedzi udzielano przy użyciu 4-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „bardzo nieprawdopodobne”, a 4 – „bardzo prawdopodobne”.

Ostatni element procesowego modelu, który stanowiło przestrzeganie prawa, nie został uwzględniony w analizie. Ankieta, za pomocą której prowadzono badania, nie zawierała twierdzeń umożliwiających utworzenie tej zmiennej. Obejmowała natomiast twierdzenia, przy użyciu których można było skonstruować zmienną „cynizm prawny” określającą stosunek wobec prawa³⁶. Przyjmując zgodnie z literaturą, że cynizm prawny wpływa na współpracę z policją³⁷ i przestrzeganie prawa³⁸, postanowiono wykorzystać te dane. Na podstawie skali Roberta J. Simpsona i Dawna F. Bartuscha³⁹, stworzono zmienną „cynizm prawny”, na którą składały się następujące twierdzenia ankiety: „Przepisy prawa są to po to, by je łamać”, „Można robić wszystko, co się tylko chce, tak długo, jak długo nie wyrządza się krzywdy drugiemu człowiekowi”, „Nie ma dobrych i złych metod zarabiania pieniędzy, są tylko łatwe i trudne”. Odpowiedzi udzielano, korzystając ze skali od 1 („zdecydowanie się nie zgadzam”) do 4 („zdecydowanie się zgadzam”). Współczynnik alfa Cronbacha osiągnął relatywnie niską wartość (0,551).

Z dotychczasowych badań wynika, że na legitymizację i chęć współpracy z policją oprócz cynizmu prawnego wpływają także oceny moralne⁴⁰. Skalę ocen moralnych skonstruowano na podstawie pytania dotyczącego przekonania, w jakim stopniu niewłaściwe są następujące czyny: wyrzucanie śmieci w niedozwolonym miejscu, zakłócanie ciszy nocnej, łamanie przepisów drogowych, kupno rzeczy pochodzącej z kradzieży (paserstwo), kradzież samochodu, palenie marihuany lub zażywanie innych substancji odurzających. Odpowiedzi udzielano na 3-stopniowej skali (1 – „dopuszczalne”, 2 – „w pewnym stopniu dopuszczalne”, 3 – „niedopuszczalne”). Oceny moralne, spośród wszystkich czynników ujętych w analizie, zyskały najniższą wartość współczynnika alfa Cronbacha (0,527); tym samym skala skonstruowana do mierzenia tej zmiennej okazała się najmniej rzetelna ze wszystkich.

³⁶ W niniejszym opracowaniu cynizm prawny występuje albo jako zmienna niezależna wpływająca na współpracę z policją, albo jako zmienna zależna określająca stosunek do prawa.

³⁷ D.S. Kirk, M. Matsuda, *Legal Cynicism, Collective Efficacy, and Ecology of Arrest*, „Criminology” 2011, nr 2(49), s. 466.

³⁸ A.E. Nivette, M. Eisner, T. Malti, D. Ribeaud, *The Social and Developmental Antecedents of Legal Cynicism*, „Journal of Research in Crime and Delinquency” 2015, nr 2(52), s. 270.

³⁹ R.J. Sampson, D.J. Bartusch, *Legal Cynicism...*, *op. cit.*, s. 786.

⁴⁰ M. Hough, J. Jackson, B. Bradford, A. Myhill, P. Quinton, *Procedural Justice, Trust, and Institutional Legitimacy*, „Policing: A Journal of Policy and Practice” 2010, nr 4(3), s. 209–210.

W badaniach skonstruowano także zmienne typowe dla modelu instrumentalnego: skuteczność policji, sprawiedliwość dystrybucyjna, prawdopodobieństwo ukarania. Ich wpływ na legitymizację policji i chęć współpracy z policją znalazł bowiem potwierdzenie w niektórych badaniach⁴¹. Skala skuteczności policji została skonstruowana na podstawie czterech twierdzeń ankiety dotyczących utrzymania porządku publicznego i zwalczania przestępczości przez policję w ogóle i na poziomie lokalnym („Policja szybko reaguje na zawiadomienia o przestępstwie”, „Policja skutecznie zwalcza przestępstwa z użyciem przemocy”, „Policja w mojej okolicy skutecznie zapobiega przestępstwom”, „Policja radzi sobie z utrzymaniem porządku w mojej okolicy”), natomiast skalę sprawiedliwości dystrybucyjnej utworzono na podstawie twierdzeń ankiety dotyczących stopnia traktowania przez policję wszystkich obywateli jednakowo: „Policja stosuje prawo w taki sam sposób wobec wszystkich ludzi”, „Policja służy tak samo wszystkim obywatelom”, „Policja lepiej traktuje zamożnych obywateli” (odwrócone wartości skali), „Przedstawiciele mniejszości narodowych mogą rzadziej liczyć na pomoc ze strony policji” (odwrócone wartości skali). W przypadku twierdzeń tworzących obie zmienne odpowiedzi udzielano na skali od 1 („zdecydowanie się nie zgadzam”) do 4 („zdecydowanie się zgadzam”). Ostatnią zmienną, ocenę prawdopodobieństwa ukarania, skonstruowano poprzez utworzenie skali z wykorzystaniem pytania dotyczącego oceny możliwości bycia ukaranym za popełnienie sześciu różnych czynów zabronionych: wyrzucania śmieci w niedozwolonym miejscu, zakłócania ciszy nocnej, łamania przepisów drogowych, kupna rzeczy pochodzącej z kradzieży (paserstwo), kradzieży samochodu, palenia marihuany lub zażywania innych substancji odurzających. Prawdopodobieństwo ujęcia określano za pomocą 4-stopniowej skali. Wartość 1 przyjmowała odpowiedź „bardzo nieprawdopodobne”, a 4 – „bardzo prawdopodobne”.

W literaturze na temat legitymizacji policji wskazuje się, że stosunek do policji kształtują również takie czynniki, jak doświadczenia z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości⁴². Dotychczasowe badania empiryczne potwierdzają częstszy kontakt mężczyzn i młodszych grup wiekowych z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości⁴³. W badaniach poświęconych aktywności przestępczej podnosi się, że właśnie te kategorie społeczne mają większy udział w popełnianiu przestępstw niż reszta społeczeństwa⁴⁴. Doświadczenia z wymiarem sprawiedliwości mogą również wynikać z udziału w różnych rolach procesowych, w tym związanych z byciem ofiarą przestępstwa. Jak wynika z badań, ofiary przestępstw deklaru-

⁴¹ Zob. np. J. Sunshine, T.R. Tyler, *The Role...*, *op. cit.*, s. 513–548.

⁴² J. Jackson, B. Bradford, *Police Legitimacy...*, *op. cit.*, s. 6.

⁴³ L. Hinds, *Youth, Police Legitimacy and Informal Contacts*, „Journal of Police and Criminal Psychology” 2009, nr 1(24), s. 11 i nast.

⁴⁴ F. Heidensohn, M. Silvestri, *Crime and Gender*, w: M. Maguire, R. Morgan, R. Reinder (red.), *The Oxford Handbook of Criminology* (wyd. 5), Oxford University Press, Oxford 2012, s. 336–369; T. Hirschi, M. Gottfredson, *Age and the Explanation of Crime*, „The American Journal of Sociology” 1983, nr 89(3), s. 552–584.

ją niższy poziom satysfakcji z policyjnych działań (*policing*) w ogóle i na poziomie lokalnym, opinie te nie mają jednak negatywnego wpływu na postrzeganą legitymizację policji⁴⁵.

W prezentowanych badaniach uwzględniono cztery zmienne odnoszące się do indywidualnych cech respondentów. Płeć stanowiła szczególnie rodzaj skali nominalnej (skala dychotomiczna), w której płeć męską odzwierciedlała wartość 1. Skala wieku miała charakter interwałowy i objęła kategorie od 1 (19 lat) do 12 (30 lat). Doświadczenia wiktyimizacyjne oraz doświadczenia z wymiarem sprawiedliwości i organami ścigania tworzyły skale dychotomiczne, w których wartość 1 oznaczała posiadanie takich doświadczeń.

Zarówno literatura na temat legitymizacji policji, jak i dostępne badania empiryczne w tym zakresie odwołują się wyłącznie do zaufania i skuteczności jako zmiennych łączących w sobie element lokalności i globalności. W prezentowanych badaniach, obok dotychczas opisanych zmiennych, wyodrębniono również zmienne „zaufanie do policji” i „skuteczność policji” z dwóch perspektyw: lokalnej i globalnej. Lokalne zaufanie do policji badała skala skonstruowana na podstawie czterech twierdzeń ankiety: „Funkcjonariusze policji w mojej społeczności lokalnej są godni zaufania”, „Można ufać, że policja podejmuje decyzje korzystne dla mojej społeczności lokalnej”, „Jestem dumny z policji w mojej społeczności lokalnej”, „Policja w mojej społeczności lokalnej jest nieuczciwa” (odwrócone wartości skali), natomiast globalne zaufanie diagnozowano, opierając się na skali skonstruowanej na bazie dwóch twierdzeń: „Mam zaufanie do Policji”, „Policja jest zazwyczaj uczciwa”. Czynniki skuteczności policji opracowano na podstawie dwóch twierdzeń ankiety. Skalę lokalnej skuteczności tworzyły twierdzenia: „Policja w mojej społeczności lokalnej skutecznie zapobiega przestępstwom”, „Policja radzi sobie z utrzymaniem porządku w mojej społeczności lokalnej”, a skalę globalnej skuteczności: „Policja szybko reaguje na zawiadomienia o przestępstwie”, „Policja skutecznie zwalcza przestępstwa z użyciem przemocy”. W przypadku wszystkich czynników odpowiedzi udzielano na 4-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „zdecydowanie się nie zgadzam”, a 4 – „zdecydowanie się zgadzam”.

Oba czynniki zaufania zyskały wysokie współczynniki alfa Cronbacha, choć zaufanie na poziomie lokalnym osiągnęło nieco wyższą wartość (0,832) niż globalne (0,803). Podobnie skuteczność działań policji na poziomie lokalnym zyskała wyższą wartość współczynnika alfa Cronbacha (0,795) niż skuteczność globalna (0,576), jednak w tym przypadku różnica była znacząca.

---

⁴⁵ L. Hinds, J. Fleming, *Crime Victimization and Police Legitimacy: The Importance of Beliefs and Experience*, 27 września 2006, s. 7–9, http://www.victimsclearinghouse.nsw.gov.au/Pages/victims_clearinghouse_research_db/victims_clearinghouse_research_database_servicedelivery/victims_clearinghouse_research_database_servicedelivery_hinds_crime.aspx [dostęp: 12.04.2016].

Tabela 2. Zmienne odnoszące się do globalności i lokalności ujęte w analizie

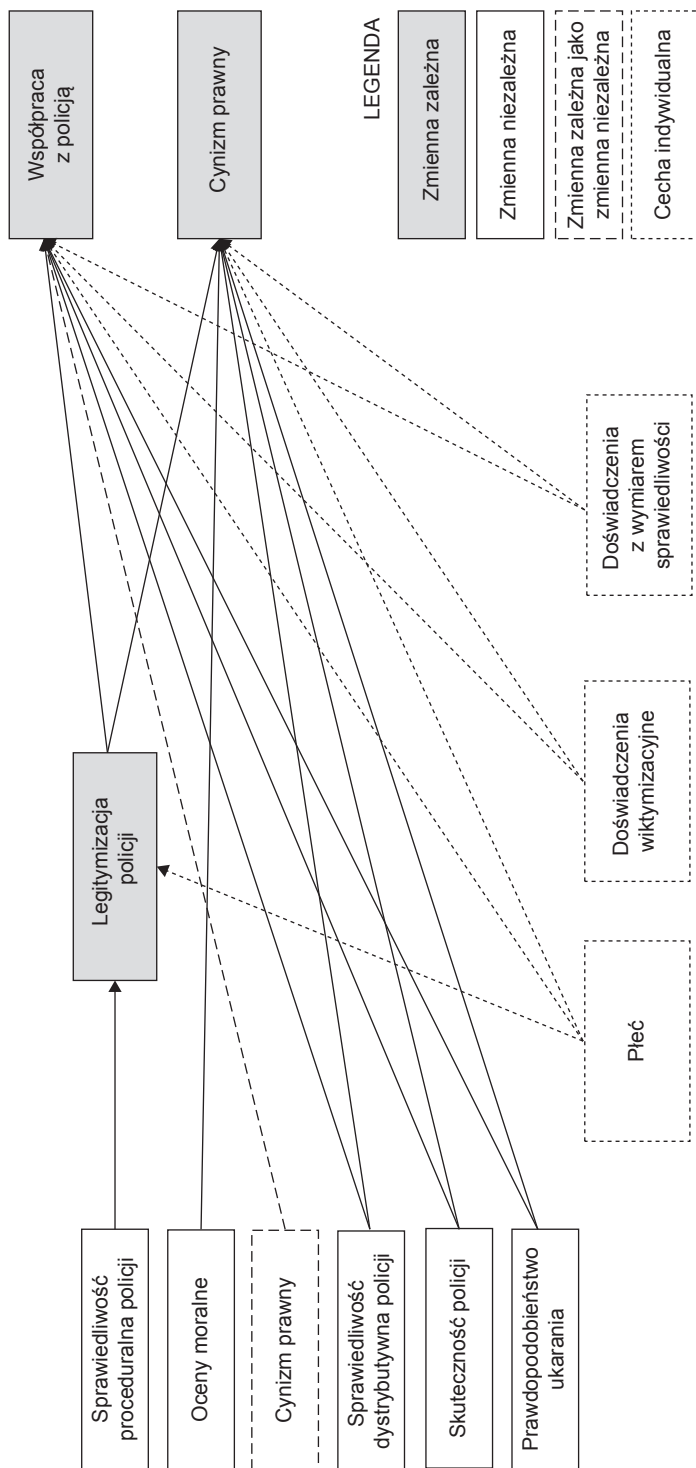
Czynniki według α	α	N	R	M	SD	Teoria		Empiria	
						min	max	min	max
Lokalne zaufanie do policji ^a	0,832	367	0,555	9,899	2,449	4	16	4	16
Globalne zaufanie do policji ^a	0,803	368	0,680	5,027	1,391	2	8	2	8
Lokalna skuteczność policji ^a	0,795	365	0,660	4,88	1,280	2	8	2	8
Globalna skuteczność policji ^a	0,576	366	0,405	4,437	1,278	2	8	2	8

^a 1 – Zdecydowanie się nie zgadzam, 2 – Nie zgadzam się, 3 – Zgadzam się, 4 – Zdecydowanie się zgadzam; N – liczebność, M – średnia, SD – odchylenie standardowe, α – współczynnik alfa Cronbacha, R – średnia korelacja międzypozycyjna, Teoria – minimalne i maksymalne wartości, jakie można było uzyskać na skali, Empiria – rzeczywiste wartości minimalne i maksymalne uzyskane przez badanych na skali.

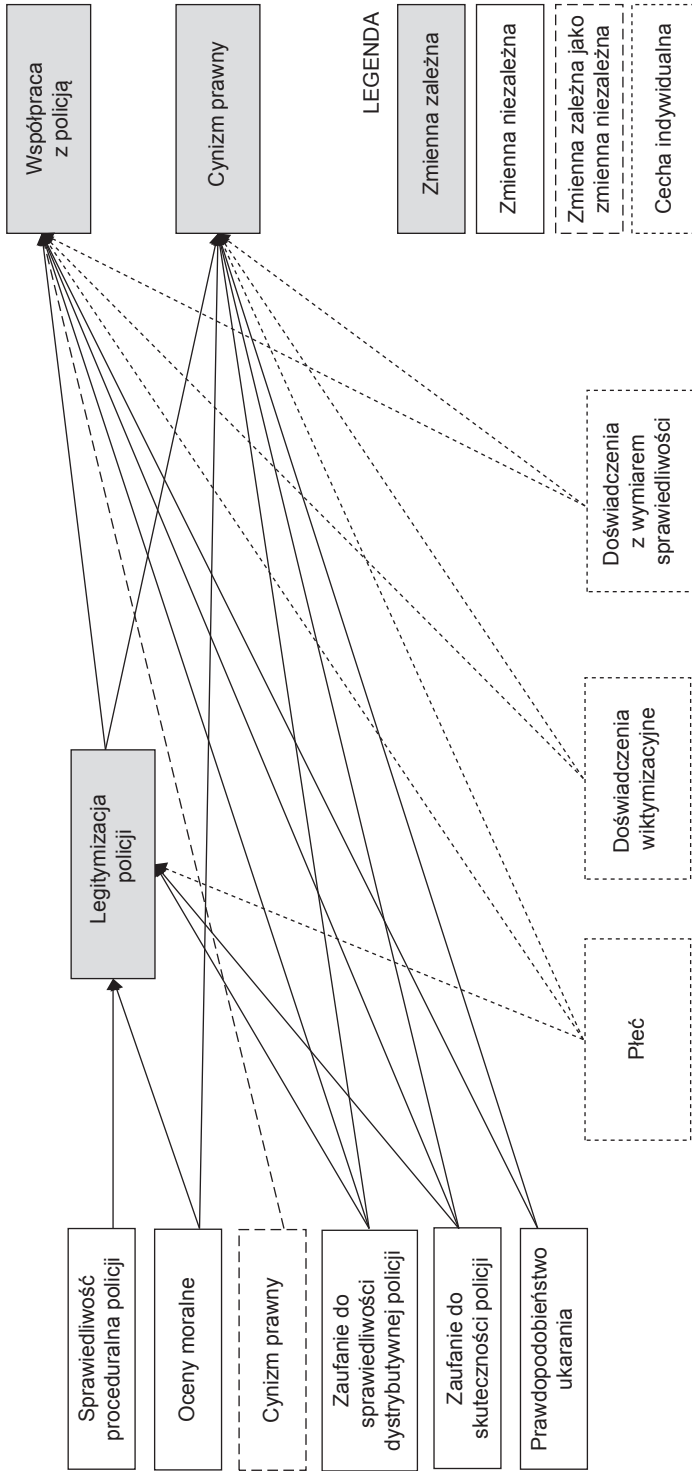
3.2. Wyniki badań

Punkt wyjścia do przeprowadzonych analiz statystycznych stanowiły dwa przywołane na początku podejścia do akceptacji działań policji i współpracy z nią: instrumentalne i procesowe. W ramach tego ostatniego uwzględniono model Tylera oraz model Bradforda i Jacksona (zob. ryc. 1 i 2). Na podstawie tych modeli i zgromadzonych danych utworzono dwa podstawowe modele koncepcyjne określające zależności między trzema kluczowymi zmiennymi zależnymi (legitymizacja policji, współpraca z policją i cynizm prawny) oraz oddziałującymi na nie czynnikami (sprawiedliwość proceduralna, sprawiedliwość dystrybutywna, skuteczność policji, oceny moralne i prawdopodobieństwo ukarania). Ich szczegółowa graficzna reprezentacja przedstawiona została na rycinach 3 i 4. Modele te stanowiły podstawę analiz regresji, na podstawie których wyciągnięto najważniejsze wnioski dotyczące relacji między teoretycznymi konstruktami uwzględnionymi w badaniach.

Na wstępie warto przywołać wyniki analizy macierzy korelacji, które określają współwystępowanie ze sobą poszczególnych elementów (czynników) obu modeli. Obejmują one wszystkie zmienne uwzględnione w toku analiz (tab. 3 i 4). Na ich podstawie można stwierdzić, że w największym stopniu współwystępowały ze sobą następujące pary zmiennych: zaufanie do policji ze sprawiedliwością proceduralną (0,80), legitymizacja policji (niezależnie od sposobu jej definiowania) ze sprawiedliwością proceduralną (0,70 i 0,71), dzielenie wspólnych wartości z policją ze sprawiedliwością proceduralną (0,70), sprawiedliwość proceduralna ze skutecznością policji (0,69), dzielenie wspólnych wartości z policją z zaufaniem (0,68) oraz zaufanie do policji ze skutecznością policji (0,65).

Rycina 3. Procesowy model koncepcyjny dla dwuelementowej legitymizacji policji

Rycina 4. Procesowy model koncepcyjny dla trójelementowej legitymizacji policji

Tabela 3. Macierz korelacji zmiennych

Zmienne	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Legitymizacja (2)	1								
2. Legitymizacja (3)	-	1							
3. Współpraca z policją	0,17**	0,17**	1						
4. Sprawiedliwość proceduralna	0,70**	0,71**	0,24**	1					
5. Sprawiedliwość dystrybucyjna	0,46**	0,47**	0,21**	0,54**	1				
6. Skuteczność policji	0,58**	0,60**	0,22**	0,69**	0,44**	1			
7. Cynizm prawny	-0,17**	-0,13*	-0,29**	-0,09	-0,07	-0,05	1		
8. Oceny moralne	0,23**	0,26**	0,27**	0,22*	0,20**	0,17**	-0,43**	1	
9. Prawdopodobieństwo ukarania	0,10	0,14**	0,10*	0,16**	0,12*	0,22**	-0,10	0,14**	1

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Legitymizacja definiowana za pomocą trzech elementów, w przeciwieństwie do dwuelementowej, pozostawała w silniejszych związkach niemal ze wszystkimi zmiennymi ujętymi w badaniach. Wyjątek stanowiły jedynie współpraca z policją i cynizm prawny, w przypadku których odnotowano nieznacznie silniejszy związek z legitymizacją ujmowaną dwuelementowo. Chęć współpracy z policją, kolejna obok legitymizacji istotna zmienna zależna, pozostawała w słabych związkach ze wszystkimi zmiennymi, w tym w najsilniejszych z cynizmem prawnym (-0,29) i skutecznością działań podejmowanych przez policję (0,27). Natomiast cynizm prawny, jedyna w badaniach zmienna określająca stosunek wobec prawa, pozostawał w relatywnie silnym związku z podzieleniem wspólnych wartości z policją (-0,43).

Porównanie regresji liniowych sporządzonych na podstawie dwóch przyjętych modeli legitymizacji policji (zob. ryc. 3 i 4) pozwoliło na wyciągnięcie wniosku, że legitymizacja policji niezależnie od sposobu jej definiowania determinowana jest w sposób istotny statystycznie przez trzy zmienne: sprawiedliwość proceduralną, sprawiedliwość dystrybucyjną oraz skuteczność policji (tab. 5). Potwierdzona została także zaobserwowana w macierzach korelacji prawidłowość, polegająca na silniejszym wpływie uwzględnionych czynników na legitymizację opisywaną w sposób trójelementowy, niż na legitymizację definiowaną za pomocą dwóch elementów. Ponadto zestawienie obu regresji pokazało, że w przypadku trójelementowej legitymizacji wyjaśniony został nieco większy odsetek jej zmienności (55% wobec 53%). Legitymizacja w tym rozumieniu była również dodatkowo determinowana przez oceny moralne czynów zabronionych.

Tabela 4. Macierz korelacji zmiennych z uwzględnieniem komponentów legitymizacji policji

Zmienne	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Współpraca z policją	1	0,24**	0,21**	0,22**	-0,29**	0,27**	0,10*	0,11*	0,18**	0,12*	0,17**
2. Sprawiedliwość proceduralna		1	0,54**	0,69**	-0,09	0,22**	0,16**	0,36**	0,80**	0,60**	0,70**
3. Sprawiedliwość dystrybucyjna			1	0,44**	-0,07	0,20**	0,12*	0,27**	0,50**	0,41**	0,42**
4. Skuteczność policji				1	-0,05	0,17**	0,22**	0,32**	0,65**	0,47**	0,59**
5. Cynizm prawny					1	-0,43**	-0,20	-0,18**	-0,20	-0,02	-0,09
6. Oceny moralne						1	0,14**	0,20**	0,19**	0,22**	0,20**
7. Prawdopodobieństwo ukarania							1	0,03	0,14**	0,13*	0,16**
8. Postuszeństwo wobec policji								1	0,40**	0,27**	0,32**
9. Zaufanie do policji									1	0,59**	0,68**
10. Legalność działań policji										1	0,59**
11. Wspólne wartości											1

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Tabela 5. Analiza regresji dwu- i trójelementowej legitymizacji policji

Zmienne	Legitymizacja (2)				Legitymizacja (3)			
	B	SE	Beta	t	B	SE	Beta	t
Sprawiedliwość proceduralna	0,267	0,026	0,561	10,186**	0,323	0,034	0,514	9,525**
Sprawiedliwość dystrybucyjna	0,104	0,045	0,102	2,300*	0,144	0,058	0,108	2,487*
Skuteczność policji	0,148	0,053	0,142	2,766**	0,246	0,069	0,179	3,579**
Oceny moralne	–	–	–	–	0,193	0,068	0,106	2,834**
Płeć	0,254	0,185	0,051	1,376	0,118	0,240	0,018	0,490
Stała	1,484	0,447	–	3,317	–0,545	1,089	–	–0,500
F-test	97,247**				85,360**			
R ²	0,527				0,554			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$; B – niestandardyzowany współczynnik regresji, SE – błąd standardowy, Beta – standardyzowany współczynnik regresji, t – test t dla poszczególnych parametrów regresji.

Zestawienie regresji komponentów dwuelementowej legitymizacji rozpatrywanych osobno (tab. 6) pokazało, że w przypadku zaufania do policji, w porównaniu ze zobowiązaniem do posłuszeństwa wobec policji, czynniki uwzględnione w modelu wyjaśniały znacznie większy odsetek jego wariancji (66 wobec 16). Co więcej, zaobserwować można było istotny statystycznie wpływ wszystkich czynników na zaufanie (poza płeć), podczas gdy na posłuszeństwo wobec policji w sposób istotny statystycznie wpływała jedynie sprawiedliwość proceduralna.

Tabela 6. Analiza regresji komponentów dwuelementowej legitymizacji policji

Zmienne	Posłuszeństwo wobec policji				Zaufanie do policji			
	B	SE	Beta	t	B	SE	Beta	t
Sprawiedliwość proceduralna	0,081	0,020	0,294	4,021**	0,188	0,013	0,650	14,062**
Sprawiedliwość dystrybucyjna	0,050	0,035	0,084	1,444	0,055	0,023	0,089	2,394*
Skuteczność policji	0,046	0,041	0,077	1,131	0,098	0,027	0,155	3,596**
Płeć	0,169	0,142	0,059	1,197	0,083	0,094	0,028	0,878
Stała	2,144	0,344	–	6,240	–0,668	0,228	–	–2,925
F-test	17,180**				173,660**			
R ²	0,164				0,665			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

W odniesieniu do deklarowanej chęci współpracy z policją (tab. 7) potwierdzono wpływ postrzeganej skuteczności policji i negatywnego stosunku do prawa (cynizm prawny). Okazało się także, że siedem czynników mających zgodnie z przyjętymi założeniami wpływać na współpracę z policją (zob. ryc. 3 i 4) wyjaśniało jedynie 16% wariancji tej zmiennej. Należy zatem przypuszczać, że istnieją jeszcze inne zmienne niezależne kształtujące poziom chęci współpracy z policją, które nie zostały uwzględnione na etapie gromadzenia danych.

Tabela 7. Analiza regresji współpracy z policją

Zmienne	Współpraca z policją				Współpraca z policją			
	B	SE	Beta	t	B	SE	Beta	t
Legitymizacja (2)	-0,006	0,097	-0,005	-0,066	-	-	-	-
Legitymizacja (3)	-	-	-	-	0,015	0,078	0,015	0,195
Sprawiedliwość dystrybucyjna	0,080	0,092	0,059	0,860	0,081	0,094	0,060	0,856
Skuteczność policji	0,268	0,103	0,199	2,601*	0,255	0,104	0,189	2,463*
Cynizm prawny	-0,438	0,091	-0,294	-4,832**	-0,433	0,090	-0,290	-4,792**
Prawdopodobieństwo ukarania	0,050	0,068	0,045	0,731	0,049	0,068	0,044	0,722
Doświadczenia z wymiarem sprawiedliwości	-0,218	0,560	-0,024	-0,389	-0,185	0,563	-0,021	-0,328
Doświadczenia wiktyimizacyjne	0,402	0,405	0,061	0,992	0,343	0,407	0,052	0,845
Płeć	-0,327	0,405	-0,050	-0,809	-0,334	0,406	-0,051	-0,823
Stała	15,456	1,655	-	9,338	15,277	1,667	-	9,166
F-test	5,882**				5,900**			
R ²	0,162				0,163			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Dzięki zmiennym ujmującym osobno opinie na temat lokalnego i globalnego zaufania oraz skuteczności działań policji, zarówno podczas analizy czynników wpływających na jej legitymizację, jak i czynników determinujących chęć współpracy z nią, zaobserwowano różnicę między lokalnym i globalnym aspektem zaufania wobec policji oraz lokalnie i globalnie ocenianą jej skutecznością. Globalne zaufanie do policji, w odróżnieniu od lokalnego, było w sposób istotny statystycznie determinowane (poza sprawiedliwością proceduralną i skutecznością policji) również przez sprawiedliwość dystrybucyjną (tab. 8). Ponadto zaufanie lokalne, w przeciwieństwie do globalnego, wpływało w sposób istotny statystycznie na deklarowaną chęć współpracy z policją. W przypadku zaś skuteczności policji na chęć kooperacji w sposób istotny statystycznie oddziaływał jedynie jej aspekt globalny (tab. 8).

Tabela 8. Analiza regresji lokalnego i globalnego zaufania do policji

Zmienne	Globalne zaufanie do policji				Lokalne zaufanie do policji			
	B	SE	Beta	t	B	SE	Beta	t
Sprawiedliwość proceduralna	0,181	0,013	0,658	13,801**	0,309	0,022	0,634	14,341**
Sprawiedliwość dystrybucyjna	0,054	0,023	0,091	2,380*	0,063	0,037	0,060	1,690
Skuteczność policji	0,077	0,027	0,127	2,868**	0,228	0,044	0,214	5,197**
Płeć	0,131	0,093	0,046	1,414	-0,144	0,152	-0,028	-0,948
Stała	-0,147	0,224	-	-0,657	0,595	0,370	-	1,610
F-test	158,462**				198,114**			
R ²	0,644				0,693			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Obok zaufania do policji na poziomie lokalnym i globalnej skuteczności policji głównym czynnikiem, który wpływał na deklarowaną chęć kooperacji z policją, okazał się cynizm prawny (tab. 9).

Tabela 9. Analiza regresji współpracy z policją z uwzględnieniem lokalności i globalności

Zmienne	Współpraca z policją				Współpraca z policją			
	B	SE	Beta	t	B	SE	Beta	t
Posłuszeństwo wobec policji	-0,056	0,146	-0,026	-0,386	-0,063	0,145	-0,029	-0,436
Globalne zaufanie do policji	0,235	0,172	0,107	1,370	-	-	-	-
Globalna skuteczność policji	0,392	0,179	0,159	2,196*	-	-	-	-
Lokalne zaufanie do policji	-	-	-	-	0,206	0,102	0,164	2,012*
Lokalna skuteczność policji	-	-	-	-	0,250	0,190	0,102	1,318
Cynizm prawny	-0,462	0,089	-0,311	-5,210**	-0,423	0,089	-0,284	-4,740**
Doświadczenia z wymiarem sprawiedliwości	-0,371	0,551	-0,041	-0,673	-0,374	0,568	-0,041	-0,658
Doświadczenia wiktymizacyjne	0,360	0,401	0,055	0,897	0,413	0,405	0,063	1,021
Stała	16,963	1,265	-	13,413	16,342	1,354	-	12,071
F-test	7,740**				7,233**			
R ²	0,157				0,150			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Tabela 10. Analiza regresji cynizmu prawnego

Zmienne	Cynizm prawny				Cynizm prawny			
	B	SE	Beta	t	B	SE	Beta	t
Zaufanie do policji	0,064	0,092	0,045	0,692	–	–	–	–
Wspólne wartości z policją	–	–	–	–	–0,070	0,106	–0,046	–0,655
Legalność działań policji	–	–	–	–	0,246	0,119	0,143	2,064*
Posłuszeństwo wobec policji	–0,199	0,095	–0,133	–2,102*	–0,216	0,090	–0,146	–2,396
Oceny moralne	–0,497	0,072	–0,404	–6,885**	–0,526	0,073	–0,424	–7,209**
Prawdopodobieństwo ukarania	–0,060	0,042	–0,082	–1,426	–0,059	0,042	–0,081	–1,415
Doświadczenia z wymiarem sprawiedliwości	–0,385	0,356	–0,064	–1,082	–0,372	0,355	–0,062	–1,049
Doświadczenia wiktyimizacyjne	–0,002	0,258	–0,001	–0,009	0,032	0,256	0,007	0,126
Stała	17,366	1,245	–	13,948	17,545	1,248	–	14,057
F-test	10,683**				10,161			
R ²	0,203				0,222			

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Wreszcie, na cynizm prawny traktowany jako zmienna zależna w sposób istotny statystycznie wpływały oceny moralne wybranych czynów zabronionych. Dodatkowo dostrzeżono istotny statystycznie wpływ dwóch zmiennych: posłuszeństwa wobec policji i legalności podejmowanych przez nią działań. Ta ostatnia w przeciwieństwie do ocen moralnych i posłuszeństwa policji, pozytywnie oddziaływała na cynizm prawny (tab. 10).

4. Zakończenie

Zgodnie z wynikami badań zaprezentowanymi w niniejszym opracowaniu empiryczne uzasadnienie znalazły obie definicje legitymizacji policji, dwu- i trójelementowa. Choć dwuelementową charakteryzowała większa wewnętrzna spójność (wyższy poziom alfa Cronbacha), to czynniki ją determinujące silnie korelowały z zaufaniem do policji. Przemawia to z kolei za definiowaniem legitymizacji w sposób trójelementowy i w związku z tym traktowaniem zaufania jako osobnej zmiennej. Empiryczna weryfikacja obu sposobów rozumienia legitymizacji jednoznacznie potwierdziła wpływ sprawiedliwości proceduralnej w działaniach policji na

deklarowane poczucie obowiązku przestrzegania jej poleceń, wchodzące w skład każdej definicji.

Niezależnie od tego, czy zaufanie do policji traktowane było jako konstrukt łączący opinie na temat różnych aspektów jej działania (sprawiedliwość proceduralna, sprawiedliwość dystrybutywna, skuteczność policji), czy jako ogólne deklaracje dotyczące zaufania, bezsporne okazało się duże znaczenie tej zmiennej dla całego procesowego modelu. Z jednej strony potwierdza to duży odsetek wariacji zmiennej „zaufanie” wyjaśniony za pomocą czynników uwzględnionych w analizach, a z drugiej – zaobserwowany wpływ zaufania do policji w społeczności lokalnej na chęć podejmowania z nią współpracy. Ta szczególna rola zaufania znajduje również odzwierciedlenie w polskiej literaturze na temat legitymizacji, coraz częściej odnoszącej się do tej problematyki⁴⁶.

Znaczenie zaufania do policji dla stosunku do tej instytucji może tłumaczyć różnicę dostrzeżoną w wynikach obu przywołanych w opracowaniu badań w zakresie deklarowanego przez Polaków poziomu legitymizacji policji. Polscy studenci deklarowali wyższy jej poziom niż uczestniczący w badaniu ESS polscy respondenci. Zaufanie do policji osiąga bowiem relatywnie wyższe wartości w porównaniu z deklaracjami dotyczącymi legalności policji, podzielania z nią wspólnych wartości oraz poczucia zobowiązania do przestrzegania poleceń wydawanych przez policjantów. Uwzględnienie go zatem w definicji legitymizacji może prowadzić zdaniem autorek nie tylko do skonstruowania nieuprawnionej zbitki pojęciowej zaufania i legitymizacji, ale również do przeszacowania diagnozowanego poziomu legitymizacji.

Wyniki badań wśród polskich studentów prawa nie potwierdziły hipotezy na temat przyczynowego związku między legitymizacją a gotowością do współpracy z policją. Rezultat ten można próbować wyjaśnić, przywołując zarzut podniesiony przez Diarmaida Harkina wobec procesowych modeli przedstawiających relacje między zmiennymi określającymi stosunek do policji. Jego zdaniem modele te nie mają zastosowania w przypadku, gdy zmienne wchodzące w ich skład osiągają niskie wyniki na odpowiadających im skalach ze względu na krytyczną ocenę działań podejmowanych przez policję – głównie z uwagi na to, że negatywna ich ocena nie musi prowadzić w sposób automatyczny do zmniejszenia akceptacji podejmowanych przez policję działań, co wynika z możliwości występowania oportunistycznych motywów wspierania jej aktywności⁴⁷. Ilustrację tego wyjaśnienia może stanowić zaobserwowany na przykładzie Polski i Słowenii wpływ poziomu chęci współpracy z policją na występowanie zależności między legitymizacją i współpra-

⁴⁶ A. Rychard, *Stare i nowe hipotezy o legitymizacji i zaufaniu*, w: A. Rychard, H. Domański (red.), *Legitymizacja w Polsce. Nieustający kryzys w zmieniających się warunkach?*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2010, s. 219–232.

⁴⁷ D. Harkin, *Police Legitimacy, Ideology and Qualitative Methods: A Critique of Procedural Justice Theory*, „Criminology & Criminal Justice” 2015, 13 kwietnia 2015, s. 2, <http://crj.sagepub.com/content/early/2015/04/10/1748895815580397.full.pdf+html> [dostęp: 12.04.2016].

cą. Słoweńcy w porównaniu z Polakami nie tylko przejawiali większą chęć współpracy z policją, ale jednocześnie w przypadku słoweńskich studentów na gotowość współpracy oddziaływała w sposób istotny statystycznie postrzegana legitymizacja policji⁴⁸. Ponadto model regresji opisujący czynniki wpływające na chęć współpracy z policją przez polskich studentów charakteryzował bardzo niski procent wyjaśnianej wariancji. Obejmował on zatem tylko niektóre czynniki rzeczywiście (empirycznie) oddziałujące na chęć współpracy z policją.

Abstrahując od krytyki procesowego modelu legitymizacji policji, zaprezentowany materiał empiryczny pokazał, że można zastosować go w odniesieniu do polskiego kontekstu społeczno-kulturowego. Dowodzi tego przejawiane przez studentów prawa zobowiązanie do posłuszeństwa wobec policji, które w dużej mierze opierało się na deklarowanych w trakcie wypełniania ankiety „wewnętrznych motywacjach”⁴⁹. Możliwy zaś do zastosowania przez policję przymus i związana z nim groźba sankcji nie stanowiły istotnej przesłanki poczucia obowiązku przestrzegania poleceń policji (brak wpływu zmiennej „prawdopodobieństwo ukarania”). Uzyskane wyniki nie potwierdzają jednak, podnoszonej czasem w literaturze, tezy o zastępowaniu podejścia instrumentalnego przez podejście procesowe, przede wszystkim z uwagi na zaobserwowane znaczenie sprawiedliwości dystrybutywnej (w przypadku legitymizacji) oraz skuteczności policji (w przypadku legitymizacji i współpracy), na które – obok odczuwanego strachu przed karą – kładzie się nacisk na gruncie ujęcia instrumentalnego.

Cynizm prawny jako wskaźnik więziotwórczej natury prawa⁵⁰ pozwolił zaobserwować kolejną właściwość charakterystyczną dla polskich respondentów, tj. duże znaczenie ocen moralnych dla wszystkich zmiennych wchodzących w skład modelu procesowego. Zważywszy na teoretyczne założenia przyjęte na potrzeby badań, oceny moralne dotyczące wybranych czynów zabronionych nie zostały uwzględnione w regresjach sprawdzających wpływ poszczególnych czynników na legitymizację i współpracę z policją. Według modelu procesowego Tylera uznawanie policji za legitymizowaną oraz chęć podejmowania z nią współpracy potraktowane zostały jako zmienne, na które nie mają wpływu osobiste normy moralne obywateli. Macierze korelacji wskazały jednak, że oceny moralne, jako jedyna zmienna, pozostają w istotnym statystycznie związku ze wszystkimi zmiennymi ujętymi w analizie. Prawdliwość tę można rozpatrywać w powiązaniu ze specyficzną cechą polskiego społeczeństwa, dostrzeganą także w wynikach ogólnopolskich badań⁵¹. Odznacza

⁴⁸ M.D. Reisig, J. Tankebe, G. Meško, *Procedural Justice, Police Legitimacy, and Public Cooperation with the Police among Young Slovene Adults*, „Journal of Criminal Justice and Security” 2012, nr 2(14), s. 159.

⁴⁹ Świadczą o tym twierdzenia zawarte w ankiecie: „Należy respektować decyzje Policji nawet wówczas, gdy uważa się je za błędne”, „Należy stosować się do poleceń policjanta, nawet jeśli człowiek się z nimi nie zgadza”.

⁵⁰ A.E. Nivette, M. Eisner, T. Malti, D. Ribeaud, *The Social...*, *op. cit.*, s. 270.

⁵¹ Zob. przykładowo R. Boguszewski, *Wartości i normy*, CBOS, Warszawa, sierpień 2013.

się ona przywiązywaniem przez Polaków dużego znaczenia do innych niż prawo systemów normatywnych, które ze względu na pozostawanie w związku z systemem obowiązujących norm prawnych, w sposób nieunikniony wpływają na kształtowanie poglądów na temat policji.

Inną, nie mniej ciekawą prawidłowością, jest różnica między deklarowanym zaufaniem do policji i oceną jej skuteczności na poziomie lokalnym i globalnym. Pogłębiona analiza tych kategorii zmiennych, nieuwzględnianych dotychczas w literaturze, pozwoliła na stwierdzenie występowania dwóch z pozoru sprzecznych ze sobą tendencji. Zgodnie z pierwszą lokalne zaufanie miało wpływ na deklarowaną chęć współpracy z policją, natomiast zgodnie z drugą na chęć kooperacji w sposób istotny statystycznie oddziaływał jedynie globalny aspekt skuteczności policji. Obie zależności można potraktować jako egzemplifikacje wpływu procesów komunikacyjnych na postrzeganie działań policji. W przekonaniu niektórych autorów specyfika tych procesów powoduje, że na społeczne zaangażowanie w podejmowane przez policję działania wpływa ogólna ocena ich skuteczności⁵². Z kolei w przypadku chęci współpracy lokalnej społeczności z policją większe znaczenie mają bardziej szczegółowe informacje o działaniach tej instytucji, na podstawie których obywatele mają szansę ocenić, czy policjanci w ich okolicy zasługują na zaufanie⁵³.

Ostatnia zaobserwowana w badaniach tendencja dotyczy braku wpływu zmiennych określających indywidualne cechy respondentów. Zgodnie z wynikami wszystkich przeprowadzonych analiz regresji nie odnotowano żadnego istotnego statystycznie związku ani w przypadku kontaktów studentów z wymiarem sprawiedliwości i organami ścigania, ani w przypadku doświadczeń wiktyimizacyjnych. Mimo że przyszli prawnicy dosyć często mieli kontakt z wymiarem sprawiedliwości, jak również sporo z nich było w przeszłości ofiarą przynajmniej jednego przestępstwa, to zazwyczaj wypowiadali się oni pozytywnie o instytucjach, z którymi mieli kontakt, samo zaś doświadczenie wiktyimizacji traktowali jak zdarzenie niemające już większego wpływu na ich samopoczucie.

Charakterystyka zależności pomiędzy poszczególnymi elementami modelu procesowego, przedstawiona na podstawie zgromadzonych i przeanalizowanych danych, nie może być rozpatrywana w oderwaniu od relacjonowanych wyników europejskich badań. Poza wspomnianą już relatywnie niską chęcią współpracy z policją warte podkreślenia są dwie inne zależności: wysoki poziom cynizmu prawnego wśród polskich studentów, a także relatywnie wysokie poczucie zobowiązania do przestrzegania poleceń policji oraz słaby poziom podzielania wspólnych z policją wartości. Co ciekawe jednak, postrzegana przez przedstawicieli naszego kraju sprawiedliwość proceduralna w działaniach policji w obu przywoływanych badaniach oceniona została w sposób zupełnie odmienny. Zgodnie z wynikami badań w krajach Europy Środkowo-Wschodniej polscy studenci prawa uznają policję

⁵² A. Bain, B.K. Robinson, J. Conser, *Perceptions of Policing: Improving Communication in Local Communities*, „International Journal of Police Science & Management” 2014, nr 4(16), s. 270.

⁵³ *Ibidem*.

za bardzo sprawiedliwą proceduralnie. Z kolei z badań ESS wynika, że Polacy nisko oceniają poziom, w jakim policja przestrzega procedur istotnych z punktu widzenia sprawiedliwości. Ta druga zależność okazała się charakterystyczna dla wszystkich krajów postkomunistycznych⁵⁴.

Wskazana różnica w ocenie deklarowanego przez przedstawicieli polskiego społeczeństwa poziomu sprawiedliwości proceduralnej w działaniach policji może się wiązać z jedną z podstawowych słabości przeprowadzanych w Europie badań nad modelem procesowym. Słabość ta związana jest z dużym ich zróżnicowaniem i przejawia się głównie w odmiennym sposobie definiowania poszczególnych zmiennych. Owe rozbieżności wynikają ze stawianego sobie przez autorów badań celu, polegającego na znalezieniu wskaźników zaufania i legitymizacji odpowiadających specyfice różnych krajów Europy⁵⁵. Ich rezultatem są trudności z porównywaniem uzyskiwanych wyników.

Obok problemów związanych z adaptacją anglosaskiego modelu do europejskich warunków istotne ograniczenie stanowi również jego pozorna uniwersalność. Nie chodzi tutaj jednak o nieuwzględnianie w nim różnic kulturowych występujących pomiędzy różnymi krajami, ale o mechanizm oddziaływania poszczególnych zmiennych wchodzących w skład całego modelu. Jak słusznie zauważa Harkin, zarówno legitymizacja, jak i wpływająca na nią sprawiedliwość proceduralna policji stanowią typowe konstrukty teoretyczne, których empiryczne odpowiedniki stosowane w badaniach ilościowych tworzy się w sposób umowny⁵⁶. Owe decyzje metodologiczne, często bardzo arbitralne, pociągają za sobą nie tylko ogromne możliwości w zakresie analizy zależności pomiędzy badanymi zjawiskami, lecz także sporą liczbę ograniczeń związanych z występowaniem prawidłowości nieprzewidzianych przez założenia tkwiące u podłoża modelu.

Konieczność uwzględniania opisanych ograniczeń nie zmienia wszakże wniosku, że wyniki zarówno polskich, jak i europejskich badań wyraźnie wskazują na istnienie zależności między postrzeganą przez obywateli sprawiedliwością proceduralną a legitymizacją policji. Można oczekiwać, że na podstawie wyników dalszych badań dokonywane będą kolejne modyfikacje procesowego modelu, pozwalające na rozstrzygnięcie wątpliwości związanych nie tylko z definiowaniem samej legitymizacji, ale również sposobem wpływania na nią negatywnych przekonań na temat policji.

⁵⁴ M. Hough, J. Jackson, B. Bradford, *Legitimacy, Trust...*, *op. cit.*, s. 337.

⁵⁵ J. Jackson, B. Bradford, M. Hough, J. Kuha, S. Stares, S. Widdop, R. Fitzgerald, M. Yordanova, T. Galev, *Developing European Indicators of Trust in Justice*, „European Journal of Criminology” 2011, nr 8(4), s. 267–285.

⁵⁶ D. Harkin, *Police Legitimacy...*, *op. cit.*, s. 2.